

Borsod vármegyei armalisták a 16–17. században

A középkori Magyar Királyságban általános jelenségnek számított, hogy az uralkodók birtokot adományoztak mindazoknak, akik érdemeket szereztek a koronának. A királyi kegyben részesültek a donációk révén a nemesi társadalom tagjaivá váltak. Buda török kézre kerülése (1541) után az egykori magyar állam részekre szakadt, majd az egyes országrészek eltérő politikai utat futottak be. Jelen munkámban az Oszmán Birodalom részét képező hódoltsági terület kívül esik vizsgálódásomon. A Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség uralkodói a korábbi hagyományoknak megfelelően a kora újkorban is előszeretettel adományoztak nemességet alattvalóiknak. Az ország területének szűkülésével és az uralkodói birtokállomány csökkenésével párhuzamosan új alapra kellett helyezni a nemesítést is. Már a XVI. század folyamán széles teret nyert a címeres levéllel történő kiváltságyszerzés. A hazai közéletben ennek pozitív, de sok tekintetben negatív hatásait a korabeli törvényekben is tetten érhetjük.

Az 1588. évi 19. tc. rendelkezett az általános és részleges nemesi felkelésről, amelynek 1. §-a kitért azokra a személyekre, akik a címert és a nemességet a kancelláriában nyerték; ők az egytelkes vagy kurialista nemesek mintájára kötelesek teljesíteni a katonai szolgálatot.¹

Az 1595. évi 5. artikulus kimondta, hogy az egytelkes nemesek a vármegye által kiszabott rovásadó megfizetésével és hadcsapat kiállításával tartoznak.² A 6. tc. értelmében a címeres nemesek telkük után – ha az nincs megváltva a földesúri szolgáltatásoktól – rovásadót és dézsmát tartoznak fizetni, valamint katonákat kell kiállítaniuk. Ugyanez az előírás vonatkozott az egyházi nemesekre (*praediales*) és a szabadosokra (*libertini*) is.³

A XVI. századi törvények jól mutatják az armalisták számának növekedését, és az ezzel párhuzamosan megjelenő társadalmi problémákat, melyeket orvosolni próbáltak. Ezek közül az adófizetés és a katonáskodás ügye számított a leginkább megoldandó feladatnak. Azok a nemtelenek, akik címeres levelet szereztek, a nemesi kiváltságok körével élve elsősorban az adómentességgel kívántak élni. Mivel csekély vagyoni háttérrel rendelkeztek, úgy vélték, hogy a katonáskodással járó terheket nem kell

---

¹ Márkus 1899. 715.

² Márkus 1899. 749.

³ Uo.

szükségszerűen viselniük. Őket tehát a törvények erejével igyekeztek rábírní ebbéli kötelezettségekre, ami egyben azt is jelenti, hogy ők alapvetően nem a nemesítés ezen új módjával helyezkedtek szembe.

Ez a szemlélet a XVII. század elején gyorsan megváltozott. Az 1609. évi 33. tc. kimondta, hogy az uralkodó elsősorban azoknak adományozzon nemeslevelet, akiket erre méltónak ítélnék, és ajánlással rendelkeznek.⁴

Az 1613. évi 4. tc. újra megerősítette a címeres nemesek dézsmafizetési kötelezettségét.⁵

A kortársak látva, hogy a megnemesedett személyek döntő többsége a jobbágyság soraiból került ki, az 1622. évi 17. törvénycikkben elrendelték, hogy földesúri beleegyezés és ajánlás nélkül egyetlen jobbágy se szerezhessen armálist.⁶

Az 1625. évi 54. artikus a szökött jobbágyok visszakövetelésével kapcsolatos eljárás eseteit bővítette. A 3. § szerint, ha a visszakövetelt jobbágy az erre irányuló per ideje alatt szerezne nemeslevelet, azt érvénytelennek kell tekinteni.⁷

A korábbi rendelkezések ellenére a nemeslevélszerzés mértéke nem fékeződött, így az 1630. évi 30. törvénycikkben ismét elő kellett írni az armálisok kérésének és adományozásának módját. Az 1. § szerint a jövőben csakis belföldieket, és ezeket is csak három királyi tanácsos, vagy valamelyik vármegye ajánlása után nemesítsenek meg. A 4. § kimondta, hogy jobbágyokat a földesúr és a vármegye – kettős – beleegyezése és ajánlása nélkül ne nemesítsék meg. Az 5. § megerősítette az 1622. évi 17. törvénycikket, azon kiegészítéssel, hogy az armálislevelet abban a vármegyében kell kihirdetni, ahol a megadományozott lakik. A 6. § pedig ismételten hangsúlyozta adózási kötelezettségüket.⁸

Az 1655. évi 36. tc. megerősítette a korábbi rendelkezéseket, főként azt, hogy aki nem a lakhelye szerinti vármegyében hirdetteti ki armálisát, annak kiváltságglevele érvénytelen legyen.⁹

Arról is rendelkeztek, hogy a nemeslevelet a kiállításától számított egy éven belül ki kellett hirdetni az adott vármegye közgyűlésén, különben az érvényét veszítette.¹⁰

Az országos törvényekkel összhangban, azok kiegészítésére Borsod vármegye statútumokat is alkotott. 1612. május 2-án a Szendrő mezővárosban megtartott törvényszéken határozták el, hogy a jövőben nem szükséges bárki armálisát elfogadni és kihirdetni, csak azokét, akik azt magától a királytól nyerték, olyan kérelem alapján, melyet a vármegye támogatott és pecsétjével megerősített.¹¹

1633. július 6-án az Ónod mezővárosban megtartott általános közgyűlésen a korábban hozott statútumot megerősítették, valamint kiegészítették azzal, hogy a nemeslevelet

⁴ Márkus 1900. 63.

⁵ Márkus 1900. 97.

⁶ Márkus 1900. 193.

⁷ Márkus 1900. 268–269.

⁸ Márkus 1900. 297.

⁹ Márkus 1900. 607.

¹⁰ Mezey 2007. 89.

¹¹ Tóth-Barsi 1989. 10.; Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (A továbbiakban: MNL BAZML) IV-501/a. 3. kötet, 885.

három egymást követő törvényszéki ülésen, közgyűlésen vagy részgyűlésen kell kihirdetni, és ha a harmadik alkalommal sem merül fel ellentmondás vagy tiltakozás¹², azt követően lehet csak visszaadni a tulajdonosának.¹³

1639. május 18-án a Szendrő mezővárosban megtartott törvényszéken mondták ki, hogy ha valaki az ország törvényei ellenére, a földesurak kárára, titokban és adomány gyanánt bárkinek a kérésére nemeslevelet szerez, akkor az illető személyt az alispán idéztesse meg a törvényszék elé, és ha a „szabálytalanság” bebizonyosodik, törvényes módon járjanak el vele szemben.¹⁴

A korszak törvényeiből tisztán kivehető, hogy az igénylőnek számos törvényes kritériumnak kellett megfelelnie, hogy azt követően jogszerűen lehessen a nemesi társadalom tagja. Ennek legelső állomása a földesúr engedélyének és támogatásának megszerzése, valamint a vele történő megegyezés volt. A földesúr és a jobbágy között létrejött egyezés alapvetően kétféle lehetett, attól függően, hogy utóbbi a jövőre nézve milyen célokat tűzött ki maga elé. Ezeket az elképzeléseket főként az illető személy tőkeereje, anyagi lehetősége határozta meg. A megegyezés első formájával, a *manumisszió*val az uraság kiemelte személyi függéséből jobbágyot, aki azt követően szabad menetelű, vagyis szabados (*libertinus*) lett. A konszenzus második módját az *inscriptio* képezte, mellyel a földesúr – személyes szolgálatok vagy korábbi kölcsönök ellenszolgáltatásaként – meghatározott időre mentesítette a telket a jobbágyi szolgáltatások alól. A megállapodásban foglaltak teljesülését követően az érintettek között helyreállt a korábbi viszony. Az egykorú dokumentumokban gyakran felbukkan az *exemptio* intézménye is, amikor a földesúr egy meghatározott összeg fejében nemcsak a jobbágy személyét, de telkét is mentesítette a neki járó kötelezettségek és szolgáltatások alól.¹⁵

Jelen tanulmány megírásához Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei szolgáltatták a forrásanyagot, melyek 1569-től töredékesen, 1578-tól pedig folyamatosan, kötetekbe kötve maradtak fenn. Ez az iratanyag országos viszonylatban is egyike a leggazdagabbaknak,¹⁶ s tételei hűen tükrözik a középbirtokos nemesek és az armalisták életviszonyait.

A kora újkori magyar történelemmel foglalkozó kutatók már régen felismerték a vármegyék által készített jegyzőkönyvek feldolgozásának, regesztázásának fontosságát, és meg is indult az erre irányuló forrásközlés.¹⁷ Borsod vármegye főként a nagy iratmennyiség következtében lemaradást mutat e téren, hiszen csak 1578-ig terjedően készült el az első, és mindezidáig utolsó regesztakötet.¹⁸ E dolgozat megírásához a

¹² Az ellentmondás és a tiltakozás tipikus, perben és peren kívül is igénybe vehető középkori jogorvoslat volt. vö.: Papp 2015. 72–84.

¹³ Tóth–Barsi 1989. 23.; MNL BAZML IV–501/a. 5. kötet, 123.

¹⁴ Tóth–Barsi 1989. 24.; MNL BAZML IV–501/a. 5. kötet, 469.

¹⁵ Szabó 1941. 20.

¹⁶ Tóth 2008. 5.

¹⁷ Á. Varga–Kenyeres–Tóth 2009.

¹⁸ Tóth 2008.

töredékek és az első hét protocollum köteteit tekintetem át 1569 és 1657 között (III. Ferdinánd király uralkodásával bezárólag), kiemelve belőlük az armalista nemességre vonatkozó adatokat. Ezek közül számos bejegyzés átírását, fordítását hasznosítottam, hogy ezzel is színesítsem a hazai címeres nemesekről alkotott összképet.

1590. március 7-én kelt a Petneházy János presbiter mint felperes, valamint két nemes miskolci deák (*litteratus*), Balázs és János mint alperesek közötti perfelvétel (*levata causa*). A felperes azt állította, hogy 1584-ben Balázs deák tíz forintot kért tőle, melyből négyvel a szóban forgó időpontig adós volt. A felperesnek 1585-ben tudomására jutott, hogy a másik vádlott, János deák Bécsben tartózkodik, s magának armális levelet kíván hozatni, amelyre 50 tallért kért tőle. További összegeket is felvettek a paptól, amelyből a per kerekedett. Végül a következő ítélet született: „Hogy János deáknak ezen vagyon, hitij: hogy Isten, s az tellyes zent háromsággh ötet úgy segéllye, hogy az ötven forijnt fölöt valamijt az után kért az actortúl, arra az armára költötte, és nem kölchön kérte. Balás deáknak meg azon vagyon hijtij: hogy nékij semmit nem adot kölchön. Ha ezek meg nem ezkösznek, János papnak ezen vagyon hijtij: hogy az ötven forijnt fölöt, az öt forijntot vásárlásra, az többijt kölchön atta. Es így az hatalmonnijs rajta maradnak záz forijnton”.¹⁹

A Miskolcon 1607. január 31-én megtartott közgyűlésen és törvényszéken (*congregatio et sedes*) hirdették ki Bocskai Istvánnak, a Magyar Királyság és Erdély fejedelmének (*Regnorum Hungariae et Transilvaniae principis*) Kassán, 1606. május 23-án debreceni Nagy István hadnagynak (*ductor*) kiadott armálisát.²⁰

A miskolci közgyűlésen 1609. február 11-én két helyi polgár, Ötvös Gergely és Laxay Benedek, valamint Maklár Demeter sajkókeresztúri plébános előadta, hogy Balogh Lukács és János, a néhai maklári Pintér Lukács unokái armalista nemesek, akik rendelkeznek ugyan nemesi előjogokkal, de amikor Miskolcon tűz ütött ki, akkor nemeslevelük Ötvös Gergely házában bennégett. Így aztán a fentiek a vármegye pecsétje alatt bizonyosságlevél (*testimoniales*) kiadását kérték.²¹ Mindezért a XVII. század első felében 1 forintot²² kellett fizetni.²³

A Sajószentpéteren megtartott törvényszéken (*sedes judiciaria* vagy *sedria*) 1609. július 22-én Rácz Ferenc felszólította Seraphin Imre özvegyét, Bakos Dorottyát, hogy Kristóf deák nemesleveleit (*litteras armales*) váltsa ki, ellenkező esetben el fogja azt adni.²⁴

A sajkószentpéteri általános közgyűlésen (*generalis congregatio*) 1610. február 9-én nemzetes (*generosus*) Orlay Miklós tiltakozott, hogy a vármegye tisztikara további

¹⁹ MNL BAZML IV-501/a. 2. kötet, 403–407.

²⁰ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 685.

²¹ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 751–752.

²² A forint fajtájának megnevezése nélkül.

²³ 1606-ban ld. MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 676.; 1613-ban ld. MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 51–52.; 1625-ben ld. MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 622.; 1628-ban ld. MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 803.

²⁴ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 811.

armális leveleket – amelyek a jobbágyokat társadalmi helyzetükből kiemelik, és nemessé teszik – ne hagyjon jóvá.²⁵

A szendrői törvényszéken 1612. május 2-án a hirdették ki azt a II. Mátyás király által kiadott armálist, amelyet Pozsonyi Gáspár, a miskolci gyalogosok hadnagya (*ductorem certorum militum peditum Miskolcziensis*), valamint felesége, Fenes Katalin és fia, János kapott.²⁶ Ugyanezen a széken publikálták II. Mátyás király Zabary Demeter, illetve felesége Erzsébet, lánya Dorottya, fia Péter, ennek felesége Szeraphy Dorottya, lányaik: Anna és Erzsébet, nemkülönben apai unokatestvére Márton deák, másként Káli Márton és anyai unokatestvére, Ujj János részére kiadott armálisát.²⁷ A már törvényesen is nemes Zabari Péter azon nyomban tiltakozott Nyáry Miklós szervitora, Csorba János ellen, aki őt nemeslevelének kihirdetése miatt megfenyegette. Zabari kijelentette, hogy megvédi magát, mivel neki még a néhai Homonnai Bálint adományozott szabadságot, ezt követően pedig II. Mátyás király nemességre emelte; továbbá bebizonyította azt is, hogy paraszti terheket (*rusticae personae onera*) nem visel. Erről végzést kért, melyért 12 dénárt fizetett.²⁸

A szendrői közgyűlésen 1615. szeptember 30-án hirdették ki a II. Mátyás király által Pozsonyban, 1613. március 20-án kiadott armálist. Kapták: Balogh János, az uralkodó szendrői zsoldosa (*militis suae maiestatis stipendiarius Zendröviensis*), és felesége Osvart Zsuzsanna, valamint anyai unokatestvérei: Czudar Pál és Simon, illetve apai unokatestvére, Antal Albert. Az eredeti oklevél mellé három bizonyoságlevél kiállítását kérték az adománylevélben szereplő személyek.²⁹

Az aszalói törvényszéken 1617. március 29-én adták ki a másolatát annak az armálisnak, amelyet a vasvári káptalan írt át, és adott ki hiteles pecsétje alatt Ivány Istvánnak, a néhai Ivány Simon fiának nemessége kinyilvánításáról.³⁰

A szendrői általános közgyűlésen 1624. június 6-án a hirdették ki a Miksa király által Bécsben, 1568. július 8-án kiadott armálist. Az adományosok: (a néhai) brinyei Horváth Péter egri katona (*militem suae maiestatis Agriensem*), fia András, illetve testvérei: György és Márton. A bizonyoságlevet a néhai brinyei Horváth másként Csizsár Márton fia, a néhai Miklós, fiai: Ferenc és János, lánya Erzsébet kapták.³¹

A sajószentpéteri általános közgyűlésen 1624. augusztus 22-én hirdették ki Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek Bécsújhelyen, 1624. január 7-én kiadott armálisát, amelyet Szentpéteri István kassai tisztartó (*Cassoviensis provisoris*) és sajószentpéteri András deák kapott.³²

²⁵ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 841.

²⁶ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 884.

²⁷ Uo.

²⁸ MNL BAZML IV-501/a. 3. kötet, 887-888.

²⁹ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 180.

³⁰ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 317.

³¹ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 538-539.

³² MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 550.

Az Aszaló mezővárosban 1626. április 29-én megtartott törvényszéken szentmiklósi Pongrác Mátyás – az Abaúj vármegyei Halmaj faluban lakó Horvát Mihály képében – tiltakozott, hogy a Borsod vármegyei törvényszék bírái Siroki másként Kovács Lukács nemesítő oklevelét elfogadták, és részére visszaadták. Mivel az armális kihirdetéséről készült bizonyáglevelél még a törvényszéken található, így nem ismeri el a bosszúságára kiadott és bemutatott armalist. Lapos János szolgabíró és esküdtje, Dapsi Imre által már korábban jelezte szökött jobbágyának visszakerését, aki címeres levelét csak ezt követően publikáltatta, ezért az irat az 1625. évi 54. tc. értelmében érvénytelen, és tulajdonosát nem lehet nemes embernek tartani.³³

A szendrői közgyűlésen 1628. május 17-én hirdették ki a II. Ferdinánd király által, kettős arany függőpecsét alatt (*sub duplici sigillo aurea bulla*) kiadott armalist, amelyet Zétény György és testvérei: Pál, András, Lőrinc és Péter, továbbá Bochy Zsuzsanna kaptak. Az említettek bizonyáglevelet kértek a kihirdetésről.³⁴

Az Aszaló mezővárosban 1629. február 28-án megtartott törvényszéken hirdették ki a II. Ferdinánd király által Bécsben, 1628. szeptember 7-én kiadott armalist. A főadományos Balogh Gergely (tiszapalkonyai főkapitány (*supremus capitaneus Palkoniensis*) volt.³⁵ Ugyanekkor hirdették ki a II. Ferdinánd király által Prágában, 1628. február 10-én kiadott armalist is, amelyet jászói Cseh János ungvári főesperes, egri kanonok, (*archidiaconus Unghuariensis, canonicus Agriensis*) és nővére, valamint Széles Zakariás, apai unokatestvére Faber György, továbbá fogadott testvére Gaál András kapott.³⁶

Barakony István 1630. március 21-én tiltakozott, mivel a Torna vármegyei Barakony nevű faluból elszökött jobbágyai, Bazó Péter és Mátyás armalist szereztek maguknak. Kifejtette: ha a szökevények a nemeslevelet ki akarnák hirdettetni a szomszédos Borsod vármegyében, akkor annak ellene mond, nem ismerve el őket nemes embereknek, ezáltal a vármegye se fogadja el őket annak.³⁷

Ung vármegye 1634. május 2-án Nagykaposon tartott közgyűlésén az alispán, a szolgabírók és a törvényszék esküdtjei tudatták, hogy Izsépy István előttük bemutatta kérelmező levelét (*litteras supplicacionales*), miszerint neki és testvérének, Izsépy Györgynek – aki jelenleg Ónod mezővárosban lakik – új nemességét ismerjék el, őket az igaz és kétségtelen (*verus et indubitatus*) nemesek közé iktassák be, s biztosítsák adómentességüket; minderről bizonyáglevelél kiadását kérték. Az iratot a Nagykapos mezővárosban megtartott törvényszéken 1634. május 19-én ki is állították. 1634. június 21-én az Aszaló mezővárosban celebrált törvényszéken az Ung vármegye tisztikara által kiadott, és Izsépy István által bemutatott bizonyáglevelet ellentmondás nélkül kihirdették.³⁸

³³ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 709.

³⁴ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 804.

³⁵ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 829.

³⁶ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 829.

³⁷ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 914.

³⁸ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 179–180.

Az Aszaló mezővárosban 1634. augusztus 2-án tartott általános közgyűlésen hirdették ki a II. Mátyás király által Bécsben, 1608. december 1-jén kiadott armálist. Kapta: Ferenczy Pál, általa felesége Oláh Zsófia, fiai: Gergely és Mihály, valamint lányai: Zsuzsanna és Anna, továbbá Tanda Mihály. A dokumentumot Ferenczy Mihály mutatta be a korábbi földesúr, Tornaly Anna – a néhai Ördög Mihály özvegye – és ennek fia, Móré János beleegyezésével.³⁹

Az Aszaló mezővárosban 1634. október 24-én lezajlott általános közgyűlésen felsővadászi Rákóczi Pál – vitézlő Patay Pál által – tiltakozott, mert a birtokában lévő Edelény falut Horváth Andrásnak adta zálogba, aki viszont ott élő jobbágyát, Réthy Ambrust 1630-ban az uralkodó által megnesemesíttette. Ugyanekkor Rákóczi Pál ügyvédje közreműködésével protestált, mivel Sajószentpéter mezővárosban található telkeire „címeres nemes emberek” költöztek be, akik ott házakat vettek vagy építettek, de az uraságnak nem akarnak szolgálni és adózni. A továbbiakban nem tűri meg őket.⁴⁰

A Szendrőn 1635. április 16-án megtartott általános közgyűlésen hirdették ki a II. Ferdinánd király által kiadott armálist. Kapta: Mezei Márton, általa felesége, fiai: Tamás és János. Az iratot korábban már Gömör vármegye törvényszékén is kihirdették.⁴¹

Az 1637. március 18-án tartott szendrői törvényszéken Kubinyi Dániel, mint földesúr tiltakozott, mivel az Igrici faluban lévő részbirtokán élő jobbágyait: Veres Gáspárt, Andrást és Györgyöt zálogba adta Ecsegi Bernátnak, akik a korábbi földesúr beleegyezése és engedélye nélkül nemes emberekké lettek.⁴²

Az 1637. június 10-i szendrői törvényszéken hirdették ki a II. Ferdinánd király által Bécsben, 1634. június 14-én kiadott armálist. Kapta: Kristály Pál, általa fiai: István és Pál, anyai unokatestvérei: Nagy másként Deres Ambrus, Mihály és György. A kihirdetés a korábbi földesúr, Ludnay Anna beleegyezésével történt.⁴³ Ugyanekkor alsólendvai Bánffi Judit asszony – a néhai bedegi Nyáry Miklós özvegye – tiltakozott, hogy a diósgyőri váruradalomhoz tartozó Radostyán faluban lévő birtokrészén lakó jobbágyai: Kos Gergely és Péter az ő engedélye nélkül Vámos faluba szöktek. Onnan üzenték neki, hogy már nemes személyek – mivel Kos Gergely 1626. augusztus 26-án armálist szerzett, amelyet 1628. április 14-én az Edelény faluban megtartott közgyűlésen ki is hirdettek⁴⁴ – és kijelentették, ha egykori úrasszonyuk azt akarja, hogy korábbi telkükre visszamenjenek, jobbágyszolgáltatást ne várjon tőlük, mert ők már semmilyen földesúri adót sem fognak fizetni, és haza sem mennek, ha nem egyeznek meg ebben a kérdésben. Mivel jobbágyai nem tartották be az 1630. évi 30. törvénycikk előírásait, mi több elszöktek, és az ő beleegyezése nélkül szereztek armálist, nem ismeri el őket nemeseknek, és címeres levelüknek ellene mond.⁴⁵

³⁹ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 202.

⁴⁰ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 233-234.

⁴¹ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 265.

⁴² MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 379.

⁴³ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 394.

⁴⁴ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 802-803.

⁴⁵ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 400.

Az 1638. április 13-14-én a Szendrőn megtartott általános közgyűlésen Papis András tiltakozott, mivel Vámos faluban lévő telkén lakó jobbágysai – Csorba Gergely, Bende Gergely és István – Léhre szöktek, majd nemességet szereztek. Az 1630. évi 30. tc. értelmében ellentmond armálisuknak, nem ismerve el őket nemeseknek, s kijelentette: ha az érintettek diplomájukat az alispánhoz és a jegyzőhöz beviszik, bevonattatja azt. Erről a következő széken írást kért.⁴⁶

Az 1642. február 26-án Szendrőn összeült törvényszéken hirdették ki a II. Ulászló király által Budán, 1512. szeptember 8-án kiadott armálist. Kapta: Szintai Bálint borbély mester (*artis tonsoriae magister*), általa felesége Dorottya, fia Ferenc, lányai: Katalin és Krisztina. A leszármazottak erről bizonyáglevelet kértek. A genealógia a következő: Szintai Bálint fia Ferenc, fia Benedek, fia István, fiai Ferenc és György, ennek fia János, aki az igazoló dokumentumot átvette.⁴⁷

Az Ónodon 1646. március 14-én megtartott törvényszéken Kun István szolgabíró és esküdtje Kecskeméti István Szócs Jánosné megbízásából kérték volna vissza Kovács Mártontól a házáról szóló levelet. Erre Kovács Márton azt felelte, hogy addig nem adja vissza az iratot, míg Szócs Jánosné nem tesz ugyanígy armálisával.⁴⁸

1647. április 24-én az Ónodon összeült általános közgyűlésen nagylányai Lónyai Zsigmond – a néhai Haller Sámuel fiának, Györgynek gyámja – és Varkucsi Margittól született Lónyai Zsuzsanna (Bacskai Istvánné), Lónyai Anna (Wesselényi Istvánné), és Lónyai Margit (Telegdi Istvánné) nevében tiltakozott, mivel jobbágaik közül néhányan a „felzendült hadas üdökben” földesuraik tudta és akarata nélkül armálist szereztek maguknak, és az ország törvényei ellenére megnesemesedtek.⁴⁹

Az Ónodon 1647. december 11-én megtartott pecsételő széken (*sedes sigillatoria*) kiadták a bizonyáglevelet Vincze Máté – és az armálisban foglalt további személyek – részére a kihirdetésről, amely még 1622. szeptember 7-én történt Aszaló mezővárosban.⁵⁰ A nemeslevél kihirdetése nem található meg a korábbi jegyzőkönyvekben.

A szendrői törvényszéken 1651. január 4-én szendrői Bornemissza János kiskorú gyerekek gyámjaként tiltakozott, mivel azok martonyi jobbágysai: Lovas Mihály, valamint öccsei: István és Balázs armálist szereztek, és azt a tiltakozók tudta és akarata ellenére Szepes vármegyében ki is hirdették. Bornemissza János nem ismerte el az armalistákat valódi nemeseknek, és kérte, hogy tiltakozását vezessék be a jegyzőkönyvbe, valamint adjanak róla bizonyáglevelet.⁵¹

Az 1652. február 7-én Ónodon megtartott törvényszéken Bory György – Dőry Ferenc által – tiltakozott, mivel Borsod faluban lakó jobbágysai: Kovács Márton és Mihály az uralkodótól armálist szereztek, továbbá eltiltotta a jegyzőt és a vármegyét annak kihirdetésétől. Nem ismerte el őket nemeseknek, erről tiltakozó levél (*litterae*

⁴⁶ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 417.

⁴⁷ MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 290–291.; MNL BAZML IV-501/l. 4. kötet, 413–414.

⁴⁸ MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 475–476.

⁴⁹ MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 540–541.

⁵⁰ MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 568.

⁵¹ MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 772.

protestationales) kiadását kérte.⁵² 1656. augusztus 22-én az Ónodon megtartott részgyűlésen (*particularis congregatio*) a továbbra is Borsod faluban lakó nemes Kovács Márton az alábbi bevallást tette: korábban is e faluban lakott, és Bory György örökös jobbágya volt, majd földesura engedélyével nemeslevelet szerzett az uralkodótól. Ennek ellenére, mint tudta nélkül megneemesedett jobbágyát elfogatta és rabságba vetette. Ezért jóakaróihoz folyamodott, hogy járjanak közbe földesuránál szabadon bocsátása ügyében. A közbenjárás eredményeként a földesúr el is bocsátotta őt, miután megígérte, hogy sem vele szemben, sem azokkal a katonákkal szemben, akikkel elhurcoltatta, nem lép fel jogellenesen. Ennek nagyobb bizonyására ezt a bevallást pecsétjével és keze írásával is megerősítette.⁵³

1652. szeptember 11-én az Ónodon megtartott törvényszéken II. Rákóczi György erdélyi fejedelem tiltakozott, mivel Szentpéteren lakó jobbágya, Hombordi János az uralkodótól armalist szerzett, amelyet ki is hirdettetett, és most Hatvány András szendrői vicekapitány szolgálatában áll. Erdély ura a szóban forgó személyt nem ismerte el nemes embernek. Ellentmondott az adománynak, a kihirdetésnek és nemesi szabadságának is, amelyről írást kért.⁵⁴

Az 1653. szeptember 15-én Szendrőn megtartott építő széken (*sedes restauratoria*) Bot István – Bot Gábor fia – tiltakozott, mivel néhány évvel korábban elhunyt apja elzalogosította egyik jobbágyát – Kovács másként Elek Pétert fiával és öccsével együtt – Bekény Farkasnak Domaháza faluban. Ezek azonban megneemesedtek, így velük szemben mint földesúr tiltakozott, sőt ígéretet tett, hogy örökös jobbágyait megfogatja vagy visszaváltja Bekény Farkastól.⁵⁵ A vármegyei jegyzőkönyvekben lévő kihirdetések között található egy olyan bejegyzés, amely 1628. április 14-én kelt Edelényben. E szerint II. Ferdinánd király még 1625. október 23-án juttatott armalist Elek Péter, általa felesége Kovács Orsolya, testvére Farkas, ennek felsége Kisbenedek Erzsébet, Péter fiai: István és Gáspár, Farkas fiai: Balázs, Bálint és Pál, lányai: Anna és Ágota részére. Erről bizonyoságlevél kiállítását kérte, amelyért 1 forintot fizetett.⁵⁶

Az Ónodon 1654. március 4-én tartott törvényszéken Rédey László tiltakozott, mivel Csáton lakó jobbágyai: Csothka János, Gyurkó Gergely és Mihály, Nagy Mátyás és István, Nagy Pál, Dávid Demeter, Koncz András, Szegő Gergely és Mihály, Thót Mihály, továbbá az Igriciben lakó Szegő András, Lőkös István, Lőkös Gergely és István, valamint Lőkös Mihály armálisokat szereztek. Kifejtette, hogy a nevezett személyek jobbágyi szolgálataikat nem teljesítik, de továbbra is Csáton és Igriciben laknak, a földesúr földjeit, rétjeit és erdeit viszont használják. Természetesen nem ismerte el őket nemeseknek, mivel valamennyien a földesúr tudta és beleegyezése nélkül, és a hatályos törvények ellenére szereztek maguknak nemességet.⁵⁷

⁵² MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 29.

⁵³ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 301-302.

⁵⁴ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 69.

⁵⁵ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 149.

⁵⁶ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 803.

⁵⁷ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 204-205.

Az 1653. december 30-án megtartott gyűlésen Bodó Mihály egy Karácsonföldén (Abaújvár vm.), 1653. június 9-én kelt bevallásában tudatta, hogy jobbágyait, a Tiszakesziben lakó Szabó Pétert, és öccsét, Cser Mihályt 100 tallér (150–180 forint⁵⁸) ellenében felszabadította házhelyükkel és azok tartozékaival együtt, hogy ezután senki se háborgassa őket, és a jövőben nemes emberek lehessenek. Egy másik, Léhen (Abaújvár vm.) 1653. július 6-án keltezett irat szerint Tiszakesziben lakó jobbágyát, Oros Lukácsot – az összeg megnevezése nélkül – felszabadította házhelyével és annak tartozékaival együtt, továbbá megengedte neki, hogy az uralkodótól armálist szerezzen.⁵⁹

1656. április 12-én az Ónodon tartott törvényszéken Fehér Mihály bemutatta az Imolán (Gömör vm.), 1654. február 28-án kelt bevallást, és kérte, hogy a jegyző másolja be azt a vármegye jegyzőkönyvébe. A dokumentum értelmében: Ragályi Kristóf és felesége, Bodó Zsuzsanna tudatták, hogy anyagi nehézségeikre hivatkozva Nemesbikken, az előtt pedig Zubogyon (Gömör vm.) lakó jobbágyukat, Fehér Mihályt 35 magyar forint ellenében felszabadították. Fehér a telkét nem váltotta meg, de arra engedélyt kapott, hogy később az uralkodótól armálist szerezzen.⁶⁰ Nemeslevelének kihirdetése nem található meg a jegyzőkönyvekben.

Az Ónodon 1657. február 28-án tartott törvényszéken az Érdengelegen (Szatmár vm.) lakó Erdélyi György és felesége, Dengelegi Anna ügyvédjük által tiltakoztak, mivel jobbágyuk, a Miskolc mezővárosban lakó Erszény János armálist szerzett magának az uralkodótól. Ennek kihirdetésétől eltiltották, és erről tiltakozó levél kiadását kérték.⁶¹

Az 1658. február 27-én Ónodon ülésező törvényszéken hirdették ki a III. Ferdinánd király által Bécsben, 1656. december 9-én kiadott armálist. Kapta: Berecz János, általa felesége Ujj Borbála, Berecz Gergely és Pál, Varga István, ennek fia Pál, továbbá Kánásy Gergely, ennek fiai: Mihály és Gergely, Pere György, Németh Gergely és Dienes Péter. Az adományt könyv formájában állították ki (*in pergameno per formam libelli in quarto majori*), amelyről öt bizonyáglevellet kértek.⁶²

Az 1658. június 1-jén Ónodon celebrált általános közgyűlésen Szilágyi Mihály (*agilis*) bemutatta a Bodrogkeresztúrban (Zemplén vm.), 1653. november 21-én kelt felszabadító levelét (*litterae exemptionales*), amelyet korábbi földesurai állítottak ki részére. E szerint: Mednyánszky György és felesége, Vásárhelyi Klára a Keszin lakó Szilágyi Mihály nevű jobbágyukat, „öregh emberi voltat” és a falu pusztulását követően onnan való elköltözését figyelembe véve – Szilvási Ferenc polgári hadnagy, valamint Szabó Péter úr közbenjárására – jobbágyi kötöttségei alól fiával Istvánnal és Szilágyi János fiaival együtt felszabadította, és szabadossá tette. A házaspár engedélyt adott arra is, hogy az érintettek a jövőben nemeslevelet szerezzenek maguknak. Maga és fia megváltásáért, valamint a telek – melyen korábban is lakott – tehermentesítéséért, valamint Százdón Nagy Lukács házhelyéért száz ezüst tallért (150–180 forint) fizetett.

⁵⁸ Horváth 1964. 42.

⁵⁹ MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 206.

⁶⁰ MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 278–279.

⁶¹ MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 348–349.

⁶² MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 399.

További tíz tallérért (15–18 forint) használatra kapta a dersi határban lévő három rét egyikét, a Nagyszeg nevűt, annak visszaváltásáig. Szilágyi János özvegye külön kenyéren élt, és külön is váltotta meg János és Mihály nevű fiait, de a felszabadítás rájuk is vonatkozott.⁶³

A Szendrőn 1660. március 17-én megtartott általános közgyűlésen hirdették ki a II. Ferdinánd király által Bécsben, 1634. július 26-án kiadott armálist. Kapta: Irmes András, általa testvérei: Márton, János, István és Gergely, továbbá Homonnai Mihály. A nemeslevelet 1635. április 18-án Heves vármegye tisztkara hirdette ki a füleki általános közgyűlésen. Az erről szóló bizonyságlevél azonban ismeretlen időpontban elveszett, így most újat kértek helyette.⁶⁴

Az 1660. április 22-én Szendrőn megtartott törvényszéken Aszalay Mátyás szolgabíró és Szél András esküdt a Szendrőn lakó Kis Szabó János kérésére vizsgálatot tartott az alábbi kérdőpontok szerint:

1. Tudja-e a tanú, hogy szendrői Kis Szabó János apja, Szabó György nemes ember volt, és nemesi szabadságban élt?
2. Tudja-e a tanú, hogy Szabó György nemeslevele az elmúlt háborúságban veszett el?

Az első tanú a 70 év körüli szendrői nemes Szabó másként Tóth András úgy tudta, hogy a két testvér, Szabó Gáspár és Szabó György – János atyja – nemes emberek voltak, és nemesi szabadságban éltek.

A második tanú az 52 év körüli szendrői Tóth Benedek az első kérdésre hasonlóan válaszolt, mint Szabó-Tóth András, a másodikra viszont semmit sem felelt.

A harmadik tanú a 70 év körüli szendrői Szabó Gáspár, aki úgy tudta, hogy Kis Szabó János apja Szabó György volt, aki az ő testvére, apjuk pedig az egykori Szabó Lukács. A nemeslevelet ő hozatta Berenthey Gáspár alispánsága idején, ki is hirdettette a vármegyében, és öccse, Szabó György nevét is belefoglalták az armálisba. Ez így is történt: az 1629. október 24-én Boldván megtartott általános közgyűlésen hirdették ki a II. Ferdinánd király által Bécsben, 1629. április 20-án kiadott armálist. Kapta: Szabó Gáspár, általa felesége Kecskés Erzsébet, fia István, lánya Katalin, testvére György, ennek felesége Pap Erzsébet.⁶⁵ Mind ő, mind pedig öccse György eddig háborítatlanul nemesi szabadságban élt, míg az irat az elmúlt időkben el nem veszett.

A negyedik tanú az 50 év körüli szendrői Sebő Gergely, öfelsége szendrői lovas katonája, aki látta Szabó György nemeslevelét, amelyet a háború idején egy ládába zárva a szendrői szőlőhegyre vitetett ki, Gáspár szőlőjének szomszédságába, ahonnan az ellenség elhurcolta.⁶⁶

⁶³ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 405–406.

⁶⁴ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 513–514.

⁶⁵ MNL BAZML IV-501/a. 4. kötet, 891.

⁶⁶ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 519–520.

Az 1661. június 1-jén Szendrőn megtartott törvényszéken inárcsi Nagy Borbála – Szinyei László felesége, a néhai Inárcsi Nagy András lánya – tiltakozott, hogy apja korábban török fogságba esett, és szabadulása érdekében kénytelen volt Velezden[?] lakó jobbágyait, Nagy másként Balázs Gergelyt és Nagy másként Balázs Mihályt és Pétert felszabadítani. Ezek viszont engedélye nélkül armálist szereztek az uralkodótól, így nem ismerte el őket nemes embernek.⁶⁷

1662. május 13-án az Ónodon tartott általános közgyűlésen hirdették ki a II. Ferdinánd király által Bécsben, 1631. október 14-én kiadott armálist. Kapta: Dobak Gáspár, általa fiai: Miklós, Mátyás, Gergely és András, testvére János, veje Kis Benedek. Az 1632. április 27-én Zemplén vármegyében megtartott általános közgyűlésen már kihirdetésre került az irat, amelyről bizonyságlevél is készült.⁶⁸

1665. szeptember 23-án az Ónodon összeült törvényszéken felolvasták Wesselényi Ferenc nádor – Gömör és Pest-Pilis-Solt vármegyék örökös főispánja – szeptember 6-án kelt fejedelmilevél-kerestető parancsát (*litterae mandati praeceptorum requisitoriae*), amelyet a néhai Soós György fia, Péter és a néhai Soós Lőrinc fiai: Tamás, Miklós és János ügyében adott ki. E szerint II. Ferdinánd király 1629. június 20[?]-án nemeslevelet adományozott Soós Györgynek és testvérének Lőrincnek, amelyet 1630. június 5-én hirdettek ki Sajóvamoson. Mivel azonban az erről kiállított bizonyságlevél elveszett, a nádor kéri az armális kihirdetésére vonatkozó bejegyzés másolatát a vármegyei jegyzőkönyvekből. A címeres nemeslevelet valójában a következők kapták: Lagda Márton, általa felesége Erzsébet, testvérei: András, János és György, valamint Soós Lőrinc.⁶⁹

Az imént sorra vett jegyzőkönyvi bejegyzések hiányossága, hogy az eseteket további dokumentumok hiányában nem lehet végigkövetni. Néhány család – mint például a Bárdos família – esetében a rendelkezésünkre álló források mégis lehetővé teszik az ügy folytatásának nyomon követését.

1589. szeptember 7-én Szepeszy Pál szolgabíró és esküdtet kért két jobbágy, Bárdos János és Bárdos Ambrus szabad költözéséhez Korpás Menyhértől és feleségétől Daróczy Borbálától. Az ügy végrehajtói: Kereszthes Balázs és Bolyky Mátyás.⁷⁰

1641. november 15-16-án Sajószentpéteren a vármegye vizsgálatot tartott az oszmánok okozta károk ügyében, és a hódítóknak való adózás mértékéről. Lénárddarócról a 35 éves Bárdos András vallott, akinek – már ekkor is – Jászy Márton volt a földesura.⁷¹

1650. március 16-án a szendrői általános gyűlésen Lenkey Pál tiltakozott, mivel Lénárddarócon lakó jobbágyait – Bárdos Pétert és Pált – korábban telkükkel együtt elzálogosította Jászy Márton alispánnak. A nevezettek viszont uruk tudta nélkül megegyeztek a zálogbirtokossal, megváltották tőle jobbágyi szolgáltatásaikat, de korábbi telkükön maradtak, és élvezték annak összes előnyét, majd szabadosként nemeslevelet

⁶⁷ MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 621–622.

⁶⁸ MNL BAZML IV–501/a. 7. kötet, 692–693.

⁶⁹ MNL BAZML IV–501/l. 4. kötet, 307–309.; MNL BAZML IV–501/a. 5. kötet, 2.

⁷⁰ MNL BAZML IV–501/a. 2. kötet, 238.

⁷¹ Bodnár–Tóth 2005. 147–148.

szereztek az uralkodótól. Miután ez Lenkey Pál tudomására jutott, a vármegyénél keresett jogorvoslatot. Nem ismerte el jobbágysági felszabadítását és nemességüket sem.⁷²

Tiltakozása valóban jogos volt, hiszen 1647. június 9-én III. Ferdinánd király Pozsonyban nemeslevelet adományozott Bárdos Péter, általa testvérei: Pál, István, Simon, János, Benedek és Miklós részére.⁷³ Ezt azonban a megszerzést követően nem hirdették ki a vármegyén. Így Lenkey Pál a hatályos törvények alapján protestációjával megakadályozhatta volna a publikációt és a nemesi jogok szabad gyakorlását. A földesúr és jobbágysági közötti patthelyzet alakult ki, hiszen Lenkey jobbágysorba igyekezett visszaszülyeszteni Bárdosékat, viszont azok már, ha nem is neki, de kifizették a megváltás összegét, és armálist szerezve nemes személyeknek tartották magukat.

A két fél között 1650. május 10-én született megállapodás, amikor Bárdos Péter és Pál egy fél telket megváltott Lenkey Páltól.⁷⁴ Ezzel elhárult az akadály, hogy jogszerűen is nemessé váljanak. Armálisuk mielőbbi kihirdetésére azonban ezt követően sem törekedtek.

Két évvel később, 1652. május 8-án az aszalói általános közgyűlésen került csak sor a publikációra, melynek megtörténtéről bizonyoságlevél kiállítását kérték.⁷⁵

1657. január 17-én a szendrői törvényszéken – a néhai Lövei Albert és Szepesy Angléta lánya – Lövei Erzsébet – a néhai Deli György özvegye – és örököse, Kanta Pál tiltakoztak a Lénárddarócon lakó Bárdos Péter és rokonai ellen, mely jobbágysorba még a néhai Lenkey István adott zálogba a néhai Jászy Márton és János uraknak. Természetesen őket sem ismerték el nemes embereknek.⁷⁶

Hamarosan itt is megszületett a megállapodás, mivel 1657. június 26-án Szepesy Pál és Szepesy Mátyás mint földesurak Lénárddarócon Bárdos Bálint, Miklós, Gergely, János és Mihály számára manumissziós levelet adtak ki, valamint a mondott személyek egy fél telket is megváltottak.⁷⁷

1671-ben a vármegye taksás nemeseinek összeírása során Lénárddarócon, Bárdos Miklós 81, míg Péter 72 dénárt adózott.⁷⁸ 1689-ben ugyancsak Lénárddarócon, amely kuriális faluként került feljegyzésre, Bárdos István 30, Bárdos Péter 30, Bárdos Mihály 24, Bárdos Mátyás szintén 24 dénárt taksált.⁷⁹ 1689. június 2-án a Szentpéteren tartott közgyűlés után felvett jegyzék szerint Bárdos István 1 forint 20 dénárt, Péter ugyanennyit, Mátyás 90, Márton 48, Mihály pedig szintén 48 dénárt fizetett.⁸⁰

A Rákóczi-szabadságharc idején, 1706. február 26-a és augusztus 31-e között keletkezett mustrakönyv tanúsága szerint Lénárddarócról Bárdos Mihályt és Istvánt Borsod vármegye gyalogos nemesei között írták össze, akik semmilyen fegyverrel nem

⁷² MNL BAZML IV-501/a. 6. kötet, 751-752.

⁷³ MNL OL R64. 1 0885.

⁷⁴ MNL BAZML IV-516. No. 1281. 13.

⁷⁵ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 37.

⁷⁶ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 337.

⁷⁷ MNL BAZML IV-516. No. 1281. 13. és 45.

⁷⁸ MNL BAZML IV-501/b. Acta Politica. Mat. III. Fasc. I. Fr. 485.

⁷⁹ MNL BAZML IV-501/a. 11. kötet, 353.

⁸⁰ MNL BAZML IV-501/b. Acta Politica. Mat. III. Fasc. I. Fr. 489.

rendelkeztek.⁸¹ A XVIII. század első felében Bél Mátyás Darócz falu vonatkozásában megjegyezte, hogy „egyébként a Bárdos család birtokolja.”⁸²

Az 1728. március 15-én Miskolcon zajló nemességvizsgálatok kapcsán Lénárddarócról Bárdos Menyhért, János, Pál, Péter, másik Pál, Miklós, másik János és Péter, Centerből pedig Bárdos Mihály és Gáspár igazolt. Bemutatták a III. Ferdinánd király által Pozsonyban, 1647. június 9-én kiadott, és Aszalón 1652. május 8-án kihirdetett armalist. Továbbá a Szepesy Pál és Mátyás földesurak által 1657. június 26-án Lénárddarócon kiadott manumissziós levelet is elővezették. Ezek alapján a bizottság a – saját telkén lakó – familiát nemesnek ismerte el.⁸³

A Bárdos család nemességével kapcsolatosan 1759-ben tanúvallomásokat vettek fel. A kérdőpontok a következőképpen hangzottak:

1. Ismeri-e a tanú a jelenleg Szentistvánon lakó Bárdos Istvánt, Mihályt és Gáspárt, akik egy atyától származó testvérek?
2. Tudja-e, hogy ezeknek édesatyja Bárdos András volt?
3. Ezen Bárdos András testvérei Albert és István voltak?
4. Tudja-e, hogy ennek az Albertnek és Istvánnak kik voltak a gyerekei, és azok hol laktak?
5. Vallja meg, hogy András, Albert és István atyja Bárdos János volt, és hogy ismerte-e őt?
6. Tudja-e a tanú, hogy ez a János Lénárddarócon egy házhelyet bírt, melyet fiaival Kormos Andrásnak és Tompos Péternek zálogosított el? Ezekről István fiai visszaváltották, majd az egri káptalannak zálogosították tovább? A most is élő, s Egerben lakó Bárdos János – István egyik fia – szabómester kiváltotta, aki Lénárddarócon lakó atyafiainak adta, akik jelenleg is bírják, de zálog fejében, vagy örök áron adta-e át?
7. Látta-e armálisukat? Melyik király adományozta, kinek a nevére? Tudja-e, hogy ezek emberemlékezet óta mindig nemesi szabadságban éltek? Adót fizettek-e? A nemesi felkelésekben részt vettek-e?

Az első tanú a 66 év körüli kövesdi Nyeste György az eskü letétele után így vallott: ő maga Szentistvánon született, és tudja, hogy az ott lakó Bárdos István, Mihály és Gáspár egy atyától származó testvérek. Bárdos András is jól ismerte, mivel az ő házat vette meg, és amíg András nem épített magának másik házat, addig együtt laktak. Bárdos Albert, István és András testvérek voltak. Bárdos Albert fiai: Mátyás és Gáspár, Istvánnak pedig János és Gáspár, akik jelenleg mind Egerben laknak. István fia Gáspár katonának állt, de a seregből kilépve ismét Egerbe tért vissza lakni. Bárdos András, Albert és István atyja János volt, akivel együtt élt Szentistvánon, de onnan

⁸¹ MNL OL P 396–1. Ser. III. 1706. febr. 684.

⁸² Nagy-Tóth-Seresné 1984. 65.

⁸³ MNL BAZML IV–516. No. 1281. 45.

az Mezőtárkányra (Heves vm.) költözött, ahol később elhunyt. Amikor 1718 körül a (rima)szécsi (Gömör vm.) vásárra ment, Lénárddarócon is megfordult, ahol „szóba egyeledvén az ott lakókkal, a kik újjokkal mutatták az templom tájékán, hogy [...] ez a ház hely tulajdon a Szent Istványon lakozó Bárdos János hazhelye légyen, de azt ki és hogy és kinek zalogositotta ell /: mint hogy nem lévén gongya reá /: nem tudgya, hane[m] hogy most élő Eger várossában lakó Bárdos János szabó mester ember felől irt Istvánnak fia, s néhaj Bárdos Jánosnak unokája te[kin]t[e]tes n[eme]s Egri káptalantúl ki váltotta, jól és bizonyosan tugya melly házhelyet az ki váltás után adta ismét maga Lénárd Daróczon lévő atyafiainak pénzen /: de menyiben nem tudgya /: a kit most is azok birnak, hanem zálogban adtae vagy örökössen a fatens nem tudgya, mint hogy az elladásba jelen nem vólt”. A kérdésben szereplő armalistát nem látta, de azt jól tudja, hogy az akkoriban Szentistvánon lakó Bárdos András a „fel ülő nemesekkel Prinyi Miklós gyalog regementibe ell ment, ell menvén hadakozott a kapitányát is tudgya, hogy Pál Jánosnak hívták”. A második tanú hasonlóan vallott. A harmadik tanú a 60 éves Tompos Péter a Heves vármegyei Csehiből, a negyedik kérdőponthoz elmondta „mint hogy Egerben lakó Bárdos Mátyás és Gáspár, Bárdos Albert fiainak a szőlő hegyrül a szőlő terméseket egri házokhoz maga szekerin szüretkor horta [...]”. Az ötödik ponthoz pedig, „hogy a fatens akoriban aző házhelyeket birta zálogban 60 forintba Lénárd Daróczon”. A hatodikhoz a telekkel kapcsolatosan közölte, hogy „közönséges hirtől hallotta, hogy az Bardossok váltották vólna ki, [...] amint hogy mostanában Bardos Istvány házatis epitetet rajta”. Az utolsóhoz pedig: „tudgya min[d] azon által azt, hogy nemessi szabadságban mint más egyéb nemes emberek /: Lenart Daróczon laktokban /: fejektül portiot nem fizettek, és valamint több n[eme]s emberek[ne]k fel kellett ülnije ők is fel ültenek”.⁸⁴

1763-ban a vármegye a következő levelet küldte a Bárdos famíliának: „Mivel 3ta affuturi mensis 8^{bris}⁸⁵ a nemessek investigatioja⁸⁶ tartatik Miskólczon és principaliter⁸⁷ a másoké előtt Bárdos uraimék dolga vétetik elől, hogy fogyatkozás ne légyen a dologban, jó lehet már exactor⁸⁸ Bárdos Péter ur[am], és mindakét Bárdos Istvány uraimék magok nemességeket legyitimálták⁸⁹ légyen, de mivel még n[emes] Bárdos Miklós uramnak az egri és sz[ent] istványi Bárdosokkal kérdések vagyon, Bárdos Gergelynek és Balintnak successori suspectusoká⁹⁰ tétettek azal, hogy az armalisban nincsennek inseralva⁹¹ Bárdos Gergely és régi Bárdos Bálint, azért Bárdos Gergelynek successori⁹² Bárdos Péter Dobai Suska ura, Bárdos László az hadnagy, Bárdos Bálint és Bárdos Gergely és

⁸⁴ MNL BAZML IV–516. 65. Bárdos.

⁸⁵ Az elkövetkező október 3-án.

⁸⁶ Igazolása.

⁸⁷ Elsősorban.

⁸⁸ Számvizsgáló, számvevő.

⁸⁹ Törvényesítették.

⁹⁰ Örökösei gyanúsakká.

⁹¹ Beillesztve.

⁹² Utódai.

Bárdos Péternek a fia Mihály; exactor Bárdos Péter és Bárdos Istvány aki comissarius⁹³ is vo[lt] armalist, inqvisitiot⁹⁴, manumissiot⁹⁵, és egyéb documentumokat magokkal pro p[rae]scripta die 3^{tia} [mensis] 8^{bris}⁹⁶ Miskólczra bé vinni ell ne mulassák, melyr[ől] is túdosítván maradok k[egyelmete]k jó akaró szolgálja t[ekin]t[e]tes n[emes] Borsod v[á]r[me]g[yéne]k ord[inarius]⁹⁷ szolgabirája Németh Józseff m.p.”⁹⁸

A Bárdos família tehát jobbágyi eredetű, amely a XVII. század folyamán nem minden szempontból követve a törvényes utat, de nemességet szerzett, és annak gyakorlásában meg is maradt. Birtokot szerzett, majd a XVIII. században ágakra szakadva több településen is gyökeret vert. Egyes tagjai vármegyei tisztségeket viseltek, vagy katonák, mesteremberek lettek.

A kiemelt példákat követően, azokat kiegészítve az alábbi konklúziókat vonhatjuk le. Miután az uralkodó által adományozott címeres nemeslevelet kézhez vették a kérelmezők, azzal személyükben nemessé váltak, de hogy a kiváltságokkal törvényesen, mindenki számára nyilvánvalóan élhessenek, ki kellett azt hirdettetni a vármegye gyűlésén. Ennek tényét a jegyző bevezette a protocollumba, amely ideális esetben a következő információkat tartalmazta: mikor, hol, és milyen jellegű gyűlésen történt a közzététel. Melyik uralkodó, mikor és hol adta ki az armalist. Formája (téglalap, könyv), anyaga (pergamen), a pecsételés módja (függőpecsét mely lehet viasz vagy arany). Kik látták el saját kezű aláírásukkal: az uralkodó, a kancellár és a titkár. Ők név szerint felsorolva, és az általuk viselt egyéb tisztség megnevezése. Majd az adományosok – fő- és mellék címerszerzők – rokoni kapcsolatainak feltüntetésével történő felsorolása. Sok esetben említés történik a fő címerszerző jogállására: nobilis, agilis, honorabilis. A bejegyzés továbbá rögzíti a kihirdetés tényét, valamint azt, hogy történt-e ellentmondás, tiltakozás. Ezzel az uralkodó kiemelte őket a nemtelen állapotból, majd a Magyar Királyság és kapcsolt részeinek, ezen belül pedig a vármegye igaz és kétségtelen nemeseinek sorába iktatták őket. Ha az adományosok minderről bizonyáglevelet kértek, akkor azt is feltüntették, hogy hányat, és milyen formában (pergamen, papír) állították azt ki, továbbá azt is tartalmazta a szöveg, hogy a dokumentumot mikor fogják részükre kiadni. Ez általában a következő törvényszék feladata volt. Mindezen feljegyzett információk nemcsak a családot, de magát az iratot is elég pontosan körülhatárolták, megkönnyítve ezáltal a visszakeresés és a beazonosítás lehetőségét. Ezenkívül a kihirdetés megtörténtét magára az armálisra, a plicatura jobb szélére is rávezették.

Az armalisták csoportja a XVI. század folyamán kezdett kibontakozni, a következő évszázadban pedig számuk egyre jobban növekedett. E folyamat jól nyomon követhető a vármegyei jegyzőkönyvek adatainak felhasználásával. A XVI. század

⁹³ Megbízott.

⁹⁴ Vizsgálatot.

⁹⁵ Felszabadítást.

⁹⁶ Az előbb írt október hó 3. napjára.

⁹⁷ Rendes.

⁹⁸ MNL BAZML IV-516. 65. Bárdos.

folyamán mindössze öt nemeslevél kihirdetéséről van tudomásunk. A proklamációk az alábbi években történtek: 1512-ben (II. Ulászló), 1558-ban (I. Ferdinánd), 1568-ban (I. Miksa), 1588-ban és 1592-ben (I. Rudolf). A XVII. század eddig feldolgozásra került időszakából 449 kihirdetés ismeretes. Rudolf király további 4, II. Mátyás 53, II. Ferdinánd 186 és III. Ferdinánd 154 armalist adományozott Borsod vármegye vonatkozásában. Emellett Bocskai István 28, míg Bethlen Gábor 15 darab iratot adott ki. A vármegyei jegyzőkönyvek bejegyzései kilenc esetben hiányosak, így nem lehet megállapítani, hogy ki volt az adományozó, és mikor kelt a nemeslevél. E számok jól mutatják, hogy a nagyarányú oklevéladás II. Mátyás uralkodása idején indult meg, és II-III. Ferdinánd regnálása idején csúcsondott ki.

A kihirdetést követően az adományosok bizonyáglevél kiállítását kérhették a vármegyétől, amely ennek többnyire eleget is tett.⁹⁹ A 454 armális publikációt követően 263 darab bizonyáglevél került kiállításra. Ez utóbbi érték azonban nem egy-egy kihirdetéshez kapcsolódik, hanem az összes kiadás számát jelenti, hiszen előfordult, hogy csak egy, de az is, hogy egyszerre öt bizonyáglevelet is kértek az adományosok. Az esetek 80%-ában mindössze egy bizonyáglevelet igényeltek, amelynek két oka is lehetett. Az egyik, ha az eredeti oklevéllel történe valami, akkor ezzel bizonyíthaták annak meglétét. A másik, hogy a dokumentum bizonyította a kihirdetés tényét is. A nagyobb számban kért bizonyáglevelekre azért volt szükség, mert az iratot a család, több testvér, fiú stb. nyerte. Ebben az esetben az eredeti példányt a főadományos leszármazottai örökölhették, a többiek pedig csak a bizonyágleveleket. Ennek ellentéte, amikor több olyan adományost találunk a diplomában, akik között semmiféle rokoni kapcsolat nem állt fenn. Ennek megfelelően az igénylők 5%-a kért két, az 1%-uk három, a 0,7%-uk négy, s csupán egy esetben fordult elő, hogy öt bizonyáglevél kiállítását kérték.

Az előbbiekkal kapcsolatosan egy sajátos jelenség is megfigyelhető a címerszerzők körében. Az armalist általában a főadományos szerezte, rajta keresztül pedig szűkebb (szülők, feleség, gyerekek, testvérek) és tágabb (unokatestvérek, sógorok, féltestvérek stb.) családja részesül az adományból. Az iratokban szereplő családnevek, valamint az azok közötti rokoni kapcsolatok hiánya jól mutatja, hogy számos esetben az egymással csak érdekkapcsolatban álló személyek befektetés céljából szereztek nemességet. Megesett, hogy éppen az igénylőknek nem volt ehhez elég tőkéjük, és további „befektetőket” kerestek. Mivel a nemeslevélbe bekerülők mindegyike részesült a kiváltságokból, az uralkodó számára mellékes körülménynek számított a megnemesítettek száma, a kancellária pedig ugyanazokat a díjakat számította fel, ha egy vagy ha több személy nemesítéséről volt is szó. Erre vonatkozóan lássunk néhány példát:

III. Ferdinánd király Bécsben, 1654. július 8-án Vas János, általa anyai unokatestvére Bogár Tamás, ennek fia János, továbbá Farkas Benedek, Kovács György, Kis Tamás és Mátyás részére nemeslevelet adományozott.¹⁰⁰ 1654. július 16-án Sári Mátyás, általa

⁹⁹ Papp 2012a.; Papp 2012b.

¹⁰⁰ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 258.

Szabó István, továbbá Végh István és György, valamint Mészáros György részére.¹⁰¹ 1655. április 26-án Szócs Bálint, általa felesége Kozma Zsuzsanna, továbbá Szócs Fábán, Pap András és Kozma István részesült adományban.¹⁰²

1614 és 1658 között 48 jegyzőkönyvi bejegyzés foglalkozik jobbágyok által jogtalanul szerzett nemeslevelekkel. Ez az összes kihirdetett armális (454 darab) 9,45 %-át teszi ki. A földesurak ellentmondásainak és tiltakozásainak hatására mégsem találunk egyetlen olyan armalist sem a levéltárban, amelyet ilyen esetből kifolyólag vontak volna be. Mindez azt jelenti, hogy a jobbágyok egy része akár jogtalanul is kész volt a nemesek sorába emelkedni. A jelenség összefügghet azzal, hogy a megváltás összege sokkal többbe került, mint maga az armális megszerzése.

1728. március 15-én Miskolcon zajlott az armalista nemesek igazoltatása. A Velezden lakó Nagy János és Mihály bemutatta a III. Ferdinánd király által Bécsben, 1640. április 2-án Nagy másként Balázs György és fiai: István, János, Péter és András részére kiadott, de még ki nem kihirdetett armalist. E mellett elővezették felszabadító levelüket, amely 1638-ban kelt. Ebben a korábbi földesúr, inárcsi Nagy András, Nagy másként Balázs Györgyöt és feleségét, valamint fiát, Ferencet 500 tallérért felszabadította.¹⁰³ 1638-ban az országos pénzforgalomban 1 tallért általában 150–180 dénáros árfolyamon váltottak át.¹⁰⁴ Kecskeméten 1629-ben 30 tallér 37 forintot és 50 dénárt tett ki, vagyis a forint 100 dénárt, a tallér pedig 125-öt ért. 1663-ban 1 tallér már 160 dénárral volt egyenértékű.¹⁰⁵ Tehát az 1638-ban a felszabadításért kifizetett 500 tallér a helyi átváltási viszonyoknak megfelelően 750–900 forint közötti összeget tett ki. Hozzáteszem, hogy 1634-ben Borsod vármegyében egy lovas hadnagy hópénze 15, egy gyalogos hadnagyé 10, egy lovasnak 5, egy gyalogosnak pedig 3 forint volt a zsoldja.¹⁰⁶

Ekkor a Szentpéter mezővárosban lakó Atya István és János is bemutatta a III. Ferdinánd király által Bécsben, 1639. március 19-én kiadott, és Gömör vármegyében, 1658. május 21-én kihirdetett armalist. Ennek ellentmondott I. Rákóczi Ferenc és lánya Rákóczi Julianna Borbála, akik Szentpéteren ezek földesurai voltak. Utóbbiak 1699. november 30-án és december 31-én adták ki a manumissziós levelet. A felszabadítás „nagy összegbe”, 800 forintba került.¹⁰⁷

Az egri káptalan jegyzőkönyvébe másolt 1669. április 2-án Felsővály (Gömör vm.) faluban kelt irat szerint Bolyky Gergely és felesége Ivánkay Zsuzsanna felszabadította a jobbágysorból a Bolyokon lakó Kutacs Imrét és fiát, Dénest valamint Demetert és Albertet. A nevezettek ezért 700 forintot, egy csikót és egy pár karmazsin csizmát adtak.¹⁰⁸

¹⁰¹ MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 277–278.

¹⁰² MNL BAZML IV-501/a. 7. kötet, 278.

¹⁰³ MNL BAZML IV-516. No. 1281. 45.

¹⁰⁴ Horváth 1964. 37.

¹⁰⁵ Iványosi-Szabó 1979. 212.

¹⁰⁶ MNL BAZML IV-501/a. 5. kötet, 152.

¹⁰⁷ MNL BAZML IV-516. No. 1281. 41.

¹⁰⁸ Kovács-Veres 2015. 76–79.

A korszakban a felszabadítás összegéhez hasonlóan nőtt a nemeslevelek kiadásának díja is a királyi kancellárián. Minden bizonnyal a korábbi időszakban tapasztalható, eltérő hivatali illetékek egységesítésére született meg az 1609. évi 73. tc., amelynek 8. §-a kimondta, hogy a címeres nemeslevélért, amelyet birtok adományozása nélkül adtak, 25 forintot, ha pedig donáció is társult hozzá, akkor minden jobbágy után még 50 dénárt kellett fizetni. Az irat megszővegezéséért 2 forintot kellett adni, ha pedig aranyfestékekkel díszítették, akkor az illeték 4 forintra emelkedett.¹⁰⁹ A királyi engedély megszerzéséért 1700 körül már 150 és 375 forint közötti taksát kellett fizetni.¹¹⁰

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM:

- Á. Varga László–Kenyeres István–Tóth Péter 2009: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. DVD ROM. Budapest.
- Bodnár Tamás–Tóth Péter 2005: Borsod vármegye adózása a török korban. (Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 44.) Miskolc, 2005.
- Horváth Tibor Antal 1964: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. Numizmatikai Közlöny, 62–63. évf. (1964) 25–51.
- Iványosi–Szabó Tibor 1979: A tallér Kecskeméten (1626–1711). Levéltári Közlemények, 50. évf. (1979) 1. sz. 201–225.
- Kovács-Veres Tamás Gergely 2015: Források Bolyok község kora-újkori történetéből 1500–1800. Budapest.
- Kóta Péter 1997: A címereslevél ára. In: Mánások, birtokosok, címerlevelek. Szerk. Ódor Imre–Pálmány Béla–Takács Péter. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) Debrecen. 149–156.
- Márkus Dezső 1899: Magyar törvénytár 1526–1608. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytár 1000–1895.) Budapest.
- Márkus Dezső 1900: Magyar törvénytár 1608–1657. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytár 1000–1895.) Budapest.
- Mezey Barna 2007: Magyar jogtörténet. Budapest.

¹⁰⁹ Márkus 1900. 82–83.; Kóta 1997. 149–156.

¹¹⁰ Molnár 2004. 13.

- Molnár András 2004: Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898. Zalaegerszeg.
- Nagy Károly–Tóth Péter–Seresné Szegőfi Anna 1984: Régi históriák. Ózd és környéke múltjának írott forrásai. Helytörténeti olvasókönyv. (Ózdi Honismereti Közlemények 4.) Ózd.
- Papp László 2012a: Az önkormányzatiság vázlatos áttekintése, különös tekintettel a hosszú 19. század alkotmányos megoldásaira. *De iurisprudentia et iure publico. Jog- és politikatudományi folyóirat*, 6. évf. (2012) 1–2. sz. 1–12.
- Papp László 2012b.: The concept of autonomous local governments and their different forms of appearances in the traditions of our national public law. *Journal on European History of Law*, Vol. 3. (2012) No. 1. 62–65.
- Papp László 2015: A Planum Tabulare jogorvoslati rendszere. *Miskolci Jogi Szemle*, 10. évf. (2015) 2. sz. 72–84.
- Szabó István 1941: A jobbágy megnemesítése. *Turul*, 55. évf. (1941) 1–2. sz. 11–21. o.
- Tóth Péter 2008: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei I. 1569–1578. (Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 51.) Miskolc.
- Tóth Péter–Barsi János 1989: Borsod vármegye statutumai 1578–1785. (Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 23.) Miskolc.